

حایار در دوره آل بویه

• دکتر علی یحیایی
پژوهشگر بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس

رشد شهرها و گسترش بازرگانی تا سده‌ی چهارم هجری، عبور راه‌های فراوان از قلمرو گسترده‌ی آل بویه در مرکز، غرب و جنوب ایران تا شمال بین‌النهرین و عمان و واقع شدن این سرزمین‌ها در مرکز تقریبی دنیای آن روز و نیاز به افزایش درآمدهای گمرکی و مبادله کالاها، بوییان را از همان ابتدای حکومتشان به روی آوردن به بهبود راه‌ها و ایجاد نظام برید کاراً ناگزیر ساخت. خدمت نظامی در دربار سامانیان، علویان و دیلمیان بدون تردید آنان را با اهمیت خبررسانی آشنا ساخته بود. **آدام جی سیلورستین**^۲ در کتابی که به نام نظام‌های پستی جهان اسلام پیش از عصر جدید بر این باور است که گزارش العُمَری درباره قطع برید بغداد از سوی بوییان در هنگام حمله به آن شهر و برای بی‌خبر ماندن خلیفه از تحرکات آنان، بدان دلیل نادرست است که گمان نمی‌رود فاتحان دیلمی که از منطقه‌ای دور افتاده برخاسته بودند، آن اندازه با هوش بوده‌اند که به «نقش محوری دستگاه، پستی خلافت در آغازین روزهای حمله خود به بغداد پی برده باشند»^۳. او قطع شدن ارتباط‌های خبری بغداد با دیگر مناطق را ناشی از آثار مصیبت‌بار پیشروی آل بویه و ناتوانی خلیفه در حفاظت از نظام خبررسانی می‌داند.^۴ اما برخلاف نظر سیلورستین باید توجه داشت که برادران بویی از مدت‌ها پیش در خدمات نظامی تجربه اندوخته بودند و از سویی هرگز نمی‌توان توسعه قلمرو و رقابت با رقبای دیگر و دوازده سالی را که از استقرار آنان در شیراز (۳۲۲) تا تصرف بغداد (در سال ۳۴۴ق.هـ) به طول انجامید، نادیده انگاشت. زیرا بی‌تردید نقش خبررسانی در این استقرار مؤثر بوده است. گفته می‌شود علی بویه در همان آغاز کار پرده‌دار خود را نزد وشمگیر زیاری گذاشته بود تا اخبار زیاریان را به او برساند تا او بتواند در مقابل آنان اقدام کند.^۵ افزون بر آن نباید نقش کارگزاران دیوانی را که ریشه دار و پرتجربه بودند و اینک به خدمت آل بویه پیوسته بودند، در تنظیم امور اداری و برید نادیده گرفت.

مأموران چاپار در این زمان افزون بر خبررسانی و جاسوسی، همواره در خدمت حکومت بودند و باید کالاها را نیز برای مأموران عالی‌رتبه دولت حمل می‌کردند.^۶ آنان از میان خاندان قدیمی برگزیده و از جوانی برای خدمات جاسوسی آموزش داده می‌شدند و «به ویژه، در زمان آل بویه از جانب جاسوسان حرفه‌ای حمایت می‌شدند»^۷.

اقدامات عضدالدوله در زمینه خبررسانی آن قدر گسترده بود که مقدسی نویسنده معاصر او، به گونه‌ای اغراق آمیز نوشت، هیچ جنبنده‌ای نیست مگر آن که نامش در کتاب‌ها و دفاتر عضدالدوله ثبت است

حایار

- به کتاب چاپخانه‌های پارتیان اثر ایزیدور خاراکسی نظر داشته است و خاراکسی را نیز در قلمرو ایران قرار داده است.^{۱۵}
- اقدامات عضدالدوله در زمینه خبررسانی آن قدر گسترده بود که مقدسی نویسنده معاصر او، به گونه‌ای اغراق آمیز نوشت، هیچ جنبنده‌ای نیست مگر آن که نامش در کتاب‌ها و دفاتر عضدالدوله ثبت است.^{۱۶} عضدالدوله از طریق جاسوهایی که در ادارات می‌گمارد از کردار و رفتار کارگزاران آگاه و از بی‌عدالتی جلوگیری می‌کرد و از کوچکترین رفتارهای دشمن همواره با خبر بود.^{۱۷} او همچنین از طریق گماردن معلم برای فرزندان فرماندهان خود، از آنچه در خانه‌های فرماندهانش می‌گذشت و به دیوان برید گزارش می‌گردید، با خبر می‌شد.^{۱۸}

پی‌نوشت

- ۱- Ryahyaiee@yahoo.com.
 2- Silverstein, A. Adam J.
 3- Silverstein, 2007, 131-2.
 4- Ibid, 132.
 ۵ - مسکویه ۵/۵ - ۳۹۴؛ ترکمنی آذر، ۱۳۸۴: ۲۲۰.
 6- Treadwell, 2003: xxxix.

منابع و مأخذ

- ۷ - اشیولر، ۱۳۶۹/۲: ۱۱۴.
 ۸ - همو، ۱۳۶۹/۲: ۱۱۶.
 ۹ - قلقشندی، ۷/۱ - ۱۲۶؛ فقیهی، ۱۳۴۷: ۷ - ۱۲۶.
 10- Busse, 1960: 317.
 11- Silversteine, 2007: 133-7.
 ۱۲ - ترکمنی آذر، ۱۳۸۱: ۲۲۰.
 ۱۳ - رودراوری، ۱۳۳۴: ۱ - ۴۰.
 ۱۴ - صابی، رسوم دارالخلافة، ۱۳؛ رودراوری، ۱۳۳۴: ۴۰؛ Silverstein, ۲۰۰۷: ۱۳۴-۵.
 1513- Silversteine, 2007, 135.
 ۱۶ - مقدسی، ۱۳۶۴: ۳۳۸/۲؛ Silversteine ۱۳۵.
 ۱۷ - ترکمنی آذر، ۱۳۸۴: ۲۲۰.
 ۱۸ - رودراوری، ۱۳۳۴: ۵۹.
 ۱۹ - نظام الملک، ۱۳۴۴: ۸۲.
- اشیولر، برتولد (۱۳۶۹)، تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، ترجمه مریم میراحمدی، علمی و فرهنگی، تهران.
 ترکمنی آذر، پروین (۱۳۸۴ ش.)، دیلمیان در گستره تاریخ ایران (حکومت‌های محلی، آل زیار، آل بویه)، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
 رودراوری، ابوشجاع محمدبن حسین (۱۹۱۶ م.)، ذیل کتاب تجارب الامم، تصحیح هف. آمدروز، مصر، شرکه التمدن الصناعه.
 صابی، ابوالحسن هلال بن محسن (۱۳۴۶ ش.)، رسوم دارالخلافة، تصحیح و حواشی میخائیل عواد، ترجمه محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
 فقیهی، علی‌اصغر (۱۳۵۷ ش.)، آل بویه و اوضاع زمان ایشان، گیلان (رشت؟): صبا.